

OGRANIČAVAJUĆI ČINIOCI IZBORNE NASTAVE

ANTUN ROZMARIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 371.214:373,3
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno
Received :1989-12-23

Na uzorku od 120 ispitanika, učenika osmog razreda osnovne škole (na pet škola na području Zagreba i Zadra), autor je korištenjem za to izrađenog upitnika, prikupio, i u ovom radu komentira te podatke o osnovnim obilježjima izborne nastave kako su je doživjeli učenici na kraju osnovne škole. Ono što, prema autoru, karakterizira sadašnju organizaciju izborne nastave nepostojanje je nekih bitnih uvjeta za cilj izborne nastave, adekvatnu organizaciju i porovođenje ove vrste nastavnog rada, među te uvjete spadaju slijedeći:

1. Izbor, odnosno, slobodno opredjeljivanje učenika za sadržaj izborne nastave. Ova je sloboda, naime, znatno sužena samom organizacijom grupa izborne nastave koja ima dvije osnovne slabosti: prvo, učenici imaju preuzak izbor za opredjeljivanje, jer od pnaestak predmeta izborne nastave koliko bi škola trebala imati, učenicima se daje na izbor tri do pet izbornih predmeta; drugo, učenici se moraju opredijeliti za neki od predmeta čiji im sadržaj programa nije prethodno poznat, a trebao bi korespondirati s njihovim interesima.

2. Donošenje izbornih programa vrši se bez prethodnog ispitivanja posebnih interesa i želja učenika umjesto da se ovi formuliraju nakon, i na osnovi rezultata takvih ispitivanja.

Uvod

Izborni program u osnovnoj školi smatra se »važnom komponentnom osnovnog i općeg odgoja i obrazovanja u smislu šireg i dubljeg proučavanja određenih odgojno-obrazovnih sadržaja za koje učenik pokazuje interes i ima smisla. ... U sklopu jednog područja, pa čak i nastavnog predmeta, može se predvidjeti i više izbornih programa. Uz programsku jezgru izborni su programi osnova koncepcije osnovnog i općeg odgoja i obrazovanja«¹

¹ *Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja*, Prosvjetni savjet hrvatske, Savez SIZ-ova odgoja i osnovnog obrazovanja SR Hrvatske, NIRO »Školske novine« Zagreb, 1989. str. 11

Iz ovakvog osnovnog određenja izborne nastave proizlazi da je osnovna škola dužna ponuditi širi izbor programa iz čega onda učenici 7. i 8. razreda *izabiru* po jedan od ponuđenih programa koji, pretpostavlja se, odgovaraju posebnim interesima učenika, odnosno učenici izabiru sadržaj za koji pokazuju izrazitiji smisao.

U vezi s iznijetim u Pedagoškoj Enciklopediji navodi se (dr. Vladimir Poljak) da »Programiranje izborne nastave može se koncipirati prema ovim kriterijima: isti nastavni predmet kao i u zajedničkoj nastavi samo druga predmetna tematika, isti nastavni predmet kao i u zajedničkoj nastavi samo posebna cjelovita područja; analogni nastavni predmeti koji korespondiraju predmetima u zajedničkoj nastavi (primjerice drugi strani jezik); posve novi nastavni predmeti neovisno o predmetima u zajedničkoj nastavi.«²

Realizacija navedenih shvaćanja koncepcije izborne nastave pretpostavlja nekoliko elementarnih zahtjeva od kojih se ističu:

1. Upozorenje posebnih interesa, odnosno izrazitijeg smisla učenika za određena područja kako bi sadržaj izbornog programa odgovarao tom interesu.

2. Izrada programa izborne nastave prema ustanovljenim posebnim interesima učenika.

3. Omogućavanje učenicima da se samostalno opredjeljuju za izborni program.

4. Adekvatna organizacija izborne nastave.

Da bi se ustanovilo da li, odnosno u kojoj mjeri postoje navedeni osnovni uvjeti, provedeno je slijedeće ispitivanje.

Metodika ispitivanja

Na uzorku od 120 učenika osmih razreda iz pet osnovnih škola:

OŠ »Vladimir Nemet« Zagreb

OŠ »Edvard Kardelj« Zagreb

OŠ »Ljudevit Gaj« Zaprešić

OŠ »Dragutin Domjanić« Zelina

OŠ »Petar Preradović« Zadar

Upitnikom su od učenika prikupljeni podaci o slijedećim elementima:

1. Kriterij i uvjeti opredjeljivanja za izborni program,

2. Upoznavanje osnovnih karakteristika sadržaja izbornog programa prije opredjeljivanja učenika,

² *Pedagoška enciklopedija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, NIRO »Školska knjiga« zagreb, 1989. str. 294

3. mogućnosti promjene izbornog programa,
 4. prilagodavanje sadržaja izbornog predmeta potrebama učenika,
 5. stavci učenika o potrebi naknadnog prilagodavanja sadržaja izborne nastave individualnim potrebama učenika i

6. prijedlozi učenika za izmjenama u organizaciji izborne nastave, kako bi ova više odgovarala svojoj namjeni, tj. zadovoljenju potrebe za širim i dubljim upoznavanjem »...određenih odgojno-obrazovnih sadržaja za koje učenici pokazuju poseban interes i smisao.«³

Ispitivanje je provedeno u toku 1989. godine s učenicima 8. razreda osnovne škole koji su iza sebe imali dvogodišnje iskustvo izborne nastave, tj. u 7. i 8. razredu.

Rezultati ispitivanja i diskusija rezultata

Prvo pitanje odnosilo se na kriterij za uključivanje učenika u pojedine grupe izborne nastave (izborna nastava obavezna za sve učenike 7. i 8. razreda) odnosno, prema čemu su se učenici u određenoj školi opredjeljivali za pojedine predmete izborne nastave.

Rezultat: Prema vlastitom izboru: 106 ili 88,33% učenika

Po preporuci nastavnika: 5 ili 4,16%

Po preporuci roditelja: 2 ili 1,66%

Na neki drugi način: 7 ili 5,83%

Ukupno 120 učenika.

napomena: Upitnikom su za ovo pitanje bile prdvidene dvije mogućnosti, i to: 1. prema vlastitom izboru i 2. prema preporuci nastavnika, kao i mogućnosti za neki drugi odgovor učenika kojim su mogli navesti ostale razloge što su utjecali na njihovo uključivanje u pojedine izborne predmete.

Ovdje valja naslasiti da relativno visok procenat učenika koji su se na osnovi »vlastitog izbora« uključili u pojedine grupe izborne nastave samo prividno iskazuje stvarnu slobodu izbora, jer t pored slobode izbora u još većoj mjeri ovisi o tome u kojoj mjeri raznovrsnost ponude odgovara raznovrsnosti želja i interesa učenika, odnosno o ponuđenim mogućnosti, a pri čemu bi u potpunosti zadovoljavale samo takva ponuda koja bi pokrivala dominantne želje i interese svih učenika. Samo u tom bi slučaju neometani slobodni izbor odnosno opredjeljivanje učenika i prihvaćanje tog opredjeljenja od škole značilo da stupanj slobode izbora odgovara stupnju ispunjenja individualne želje, odnosno posebnog interesa učenika koji se u koncepciji

³ *Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja*, Prosvjetni savjet Hrvatske, »Školske novine«, Zagreb, 1989, str. 18

izborne nastave postavlja kao temeljni princip i *raison d'être* izborne nastave. S druge strane, slobodno opredjeljivanje učenika u uvjetima ograničene ponude, (od petnaestak programa ponuđenih i razrađenih u Planu i programu odgoja i osnovnog obrazovanja pojedine škole nude učenicima u prosjeku 3-5 izborna predmeta) sužava efikasnost slobode opredjeljivanja na, u najboljem slučaju, omogućavanje učeniku da od nekoliko mogućnosti odabere onu koja mu samo relativno više odgovara. Pri tome je sasvim moguće da predmet učenikovog stvarnog interesa uopće nije obuhvaćen ponudom pa, dakako, ni njegovim opredjeljivanjem.

Drugo pitanje odnosilo se na pravo učenika, odnosno obavezu nastavnika da prije opredjeljivanja za pojedine predmete izborne nastave omogući učenicima da se upoznaju s osnovnim sadržajem u pojedinim izbornim predmetima koji im se nude na izbor kako bi znali za što se opredjeljuju. ovo je u toliko važnije ako se znade da učenik koji se jednom opredjeli za pojedini predmet ne može u toku godine mijenjati grupu odnosno izborni predmet (što je također potrebno problematizirati i što je takode bio predmet o kojem su se učenici izjasnili u ovom ispitivanju).

Dakle, na pitanje o tome jesu li prije opredjeljivanja za određeni izborni predmet upoznati i sa sadržajem svih ponuđenih predmeta učenici su odgovorili:

- da su bili upoznati – 48 ili 40% ispitanika
- da nisu bili upoznati – 72 ili 60% ispitanika

Ukupno: 120 učenika

Nije suviše ovdje navesti da u Planu i programu osnovnog odgoja i obrazovanja, među objašnjenjima na str. 82 stoji slijedeće upozorenje nastavnicima: »Da bi se učenici što bolje opredjelili za odabiranje izbornog programa, neophodno ih je na vrijeme upoznati sa sadržajima i oblicima izbornog programa«.

Treće pitanje odnosilo se na mogućnost prelaska iz jednog izbornog predmeta na neki drugi u slučaju pogrešnog opredjeljivanja učenika do kojeg je zbog raznih razloga moglo doći.

Vidjeli smo iz prethodnog pitanja da je 60% ispitanika uključeno u neki od programa bez da je prethodno upoznato sa sadržajem predmeta. Uz sve razumijevanje organizacijskih teškoća za formiranje grupa učenika za izbornu nastavu ostaje i dalje primaran zahtjev da se učenicima omogući da na vrijeme upoznaju sadržaje izbornih programa, a zatim da se u slučaju pogrešnog opredjeljivanja (kojih će u takvim okolnostima svakako biti manje ako takav učenik to zahtijeva – omogući promjena izbornog predmeta. Najmanje što je u tom prethodnom informiranju moguće provesti je da se učenicima stavi na uvid tekst sadržaja svih izbornih predmeta iz Plana i programa odgoja i osnovnog obrazovanja. Izlaganje na nekom

javnom mjestu, recimo na oglasnoj ploči u hodniku škole, omogućilo bi učenicima da u miru prouče sve što ih zanima i da tako informirani donesu odluku o izboru koji najviše odgovara njihovim posebnim interesima i sklonostima.

Četvrto pitanje odnosilo se na ispitivanje mogućnosti da se sadržaji programa izborne nastave naknadno, u toku godine, u većoj mjeri prilagode interesima i individualnim potrebama učenika. Prema uputama o organizaciji izborne nastave, u spomenutom dokumentu (Planu i programu ...) predviđa se da »Na osnovi programskih sadržaja izborne nastave nastavnik u suradnji s učenicima izrađuje izvedbeni program koji treba aktualizirati sadržajima za koje učenici pokazu posebni interes.« (Plan i program... str. 82.). Time se otvara mogućnost da se okvirno formuliran program prilagodi individualnim interesima učenika, čime se tek ostvaruje osnovna ideja i cilj izborne nastave. U nekim se područjima, primjerce u radno-tehničkom području, ide još dalje, pa se u uputama za organizaciju izborne nastave kaže da na osnovi upoznatih posebnih interesa učenika izborne programe izrađuje škola, a da je priloženi program samo jedan primjer.

Učenike smo upitali da li prema njihovom iskustvu s izbornom nastavom uopće postoji mogućnost da se izborni programi prilagode interesima i potrebama učenika. Da takva mogućnost postoji izjasnilo se samo 23 ili 19% ispitanika, a da takva mogućnost ne postoji odgovorilo je 67 ili 56% ispitanika. Ostali ispitanici, njih 30, nisu se o tome izjasnili.

Peto pitanje usmjereno je na utvrđivanje da li su se na školi provodila ispitivanja usklađenosti interesa učenika i programskih sadržaja predmeta u koje su učenici uključeni. Da su takva ispitivanja vršena izjasnilo se 48 ili 40% učenika, a da nisu odgovorilo je 73 ili 60% ispitanika. navedeni procenti odgovaraju izjašnjenju učenika na prethodno pitanje, tj. da li uopće takve mogućnosti prilagođivanja programa interesima učenika postoje. Tako je slična proporcija ispitanika (60% odnosno 56%) odgovorila da ne postoje mogućnosti prilagođavanja programa individualnim interesima učenika, odnosno da nisu vršena ispitivanja usklađenosti interesa, sklonosti i sposobnosti učenika i izbornih programa u koje su učenici uključeni.

Šesto pitanje odnosilo se na mišljenje učenika o potrebi naknadnog prilagođavanja jednom izabranog izbornog programa odnosno jednom uključenog učenika u određeni izborni program, učenikovim individualnim potrebama. U vezi s tim pitanjem učenici su se izjasnili na slijedeći način:

- da postoji takva potreba: 81 ili 67% učenika
- da takva potreba ne postoji: 7 ili 6% učenika

U obrazloženju svojih stavova o postojanju takve potrebe odgovori, odnosno argumentacije učenika svode se na to da je nastavno gradivo

potrebno uskladiti s interesima učenika što se iskazuje rečenicama poput ovih:

»Da se gradivo više približi području koje zanima učenike.«

»Jer se radi ono što zanima učenike«

»Ne zanimaju uvijek ona područja koja odredi nastavnik«

»Možda se interes promijeni«

I obrnuto: »Jer ako nekom učeniku jedan predmet ne ide da se može ispisti« i sl.

Sve to dovodi do potrebe preispitivanja rigidnog stava da: »Učenik u toku godine ne može mijenjati program za koji se opredijelio.« (Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja, str. 82). Ovo je tim akutnije ako se uzme u obzir da programi izborne nastave u koje su uključeni učenici zapravo i nisu pravi izbor samih učenika već u najbolje slučaju biranje između svega nekoliko ponuđenih mogućnosti koje se od, planom i programom, predviđenih (u nekim predmetima i po nekoliko verzija) programa iz svih izbornih predmeta koje učenici upisuju u VII. i VIII. razredu, tj. književnost, scenska i filmska umjetnost, glazbena kultura, likovna kultura, strani jezici, povijest, zemljopis, matematika, biologija, fizika, kemija, radnotehničko područje, općenarodna obrana i društvena samozaštita, te tjelesno i zdravstveno područje, svode na tri do pet a nerijetko i dva do tri programa.

Na kraju su učenici zamoljeni da prema svojoj zamisli navedu prijedloge za poboljšanje izborne nastave. Prijedlozi su učenika, neovisno o frekvenciji, usmjereni u tri pravca i odnose se na područje poboljšanja materijalne osnove, područje organizacije i područje sadržaja rada u izornoj nastavi.

1. Poboljšanje materijalne osnove:

Da svaki učenika ima svoj pribor za rad. Kupovina opreme i stručnih pomagala, knjiga i drugog pribora za individualno korištenje.

2. Organizacija rada

2.1. Način rada:

Učenika s dobrim dispozicijama poticati na što više rada (na gornjim granicama njegovih mogućnosti) s težištem na samostalnosti i stvaralaštvu učenika. Vremenski više raditi sa svakim učenikom uz šire i dublje obrađivanje programskih sadržaja.

U odgovorima učenika ta obrazloženja izgledaju ovako:

»Učeniku s dobrim rezultatima treba omogućiti više rada iz tog predmeta.« »Da nastavnik radi s pojedinim učenikom više.« »Poboljšanje učenika kome su potrebni bolji rezultati.« »Više samostalnog rada.« »Dublje obrađivanje pojedinih tema i veća širina gradiva.«

2.2. Struktura grupe:

Manje učenika u grupi, i to samo oni koji su zaista zainteresirani za predmet (bez obzira na ocjenu koju imaju iz tog predmeta u redovnoj nastavi). Opredjeljivanje učenika za izborni predmet tek nakon upoznavanja svih učenika sa sadržajima svih ponuđenih izbornih predmeta da učenik može ocijeniti da li je to ono pravo što ga zanima, da se kasnije ne bi razočarao. Potrebno je omogućiti slobodno premještanje prema interesu učenika.

2.3. Radna atmosfera:

Bolja radna atmosfera za koju treba brinuti nastavnik. To će se postići zadržavanjem u grupi i uključivanjem u grupu samo onih učenika koji su zaista zainteresirani za taj predmet i neprisiljavanjem nezainteresiranih da budu prisutni. Treba omogućiti inicijativu učenicima da i sami »smišljaju sadržaje izborne nastave – »Nastavnici trebaju poticati i hrabriti učenike da napreduju i »Da što manje maltretiraju učenike.«

2.4. Ocjenjivanje:

Nastavnici bi trebali biti ovdje manje strogi u ocjenjivanju, a najbolje bi bilo da uopće ne daju ocjene.

3. Sadržaj rada:

Izbornih bi predmeta trebalo biti znatno više od 2-3, koliko ih se u prosjeku nudi na izbor učenicima. U programima bi trebali biti sadržaji komplementarni predmetima u redovnoj nastavi, a ne isti predmeti kao i u redovnoj nastavi. Također bi se tu trebali naći sadržaji koje smišljaju sami učenici (»Da možemo sami smišljati, jer i mi imamo neke ideje.«)

Među izvorima znanja trebale bi se naći u većoj mjeri enciklopedije, organizirani susreti sa znanstvenicima i umjetnicima. Također bi trebalo biti (posebno u prirodnim predmetima) više pokusa, raznih vježbi, a u društvenim predmetima više raznih posjeta i izleta.

Sadržaji izborne nastave trebali bi biti usmjereni također na osposobljavanje učenika za uspješno polaganje prijemnog ispita u srednjoj školi i na postizanje boljeg uspjeha u daljnjem školovanju.

Zaključak

U organizaciji izborne nastave nedostaju neki bitni atributi da bi se njome ostvarila njena osnovna funkcija: zadovoljenje interesa i sklonosti učenika koji ne mogu u potpunosti biti zadovoljeni redovnom nastavom. Provedeno preliminarno istraživanje limitativnih faktora izborne nastave ukazalo je da u organizaciji ove nastave nedostaje, prije svega, pravog izbora učenika, odnosno njihova istinskog opredjeljivanja za određene sadržaje prema vlastitim interesima. Učenicima se, naime, ne nudi dovoljno

raznih mogućnosti kojima bi se »pokrili« njihovi razni interesi koji i nastavnicima ostaju nepoznati, jer se ne ispituju sistematski kao osnov i pretpostavka za izradu programa koji bi se učenicima stavi na izbor. Umjesto toga od učenika se zahtijeva da se opredjeljuju između nekoliko predmetnih programa. Broj izbornih programa koje učenicima škole, zbog ograničenih mogućnosti financiranja mogu ponuditi znatno je manji od broja predviđenih nastavnim planom i programom za ovu vrstu nastave. Nepotrebno ograničavanje prethodnog upoznavanja učenika sa sadržajem izradenih izbornih programa koji škola daje učenicima na izbor još više sužava slobodno opredjeljivanje učenika i usklađivanje postojećih sadržaja programa izborne nastave s postojećim interesima, što bi trebala biti temeljna karakteristika ove nastave.

Sve navedeno rezultira visokim stupnjem nezadovoljstva i neispunjenih očekivanja od ove vrste nastavnog rada, te zahtjeva stjecanje strukturiranijeg uvida u problematiku izborne nastave, no što se je moglo dobiti ovim preliminarnim istraživanjem.

Literatura:

- Đuro D e d i ć, Diferencijacija nastave i akceleracija učenika, »Školske novine« Zagreb, 1983, str. 83
- Hasan Đ i k i ć, *Organizacija i izvođenje nastave u osnovnoj školi*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1965.
- Branko K r a n j č e v, *Uvođenje učenika u istraživački rad*, »Školska knjiga« Zagreb, 1985. 95 str.
- Ljubomir K r n e t a, *Škola na putovima progressa*, »Svjetlost« Sarajevo, 1981.
- Nikola P a s t o v i ć, *Edukološka istraživanja*, »Školske novine« zagreb, 1987. 147 str.
- Antun R o z m a r i ć, »Problemi organizacije dodatnog odgojno- obrazovnog rada s učenicima u osnovnoj školi«, *Obrazovanje i rad*, 1980, br. 8, 98-108 str. Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, Zagreb, 1980.
- Nada S t a n i ć, *Podsticanje učenika na učenje* (Iskustva iz SSSR-a), Beograd, Jugoslavenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1965. 116 str.
- Suvremeni problemi obrazovanju u SSSR-u i SAD. Beograd, Jugoslavenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja 1964.

Antun Rozmarić: LIMITING FACTORS IN THE TEACHING OF NONOBLIGATORY SUBJECT

S u m m a r y

On the sample of 120 informants, pupils of the eighth grade of middle school in five schools in Zagreb and Zadar area and by means of elaborated questionnaire the author, on the basis of the collected data, discusses the features of nonobligatory subjects as experienced by the pupils at the end of the middle school. What is most characteristic in the organization of such teaching is the lack of some essential conditions for the adequate organization and elaboration of such approach. The conditions are the following:

1. Choice, that is, free decision on the part of the pupils for the content of nonobligatory subject. This freedom is quite restricted by the organization of groups of selective subjects with two weaknesses. Firstly, the pupils have a small choice among subjects because instead of fifteen subjects that should be offered only three to five subjects are actually given. Secondly, the pupils are put in a position to choose among the subjects whose contents are not known to them although the subjects should be chosen by the pupils' respective interests.

2. The decisions about nonobligatory subjects are arrived at without previous examination of the interests and wishes of the pupils although the choice should be based on the pre-established interests.